

Zásadné priority v ochrane životného prostredia

(EMVO a nezávislí odborníci a odborníčky, 12. novembra 2023)

Ministerstvo životného prostredia (MŽP) v spolupráci s ostatnými ústrednými orgánmi štátnej správy, ako aj vláda ako celok budú riešiť úlohy, ktoré sú heslovite uvedené v tomto texte. Väčšina z nich vyplýva Slovenskej republike ako povinnosť zakotvená v medzinárodnoprávných dokumentoch (OSN, EÚ, Rady Európy, OECD a ďalších), ktorú SR dobrovoľne prijala a zaviazala sa ju plniť. Osobitnú kategóriu pritom predstavujú naše záväzky, bez splnenia ktorých nebude možné čerpať prostriedky z Plánu obnovy a odolnosti, Fondu spravodlivej transformácie a iných zdrojov. Ďalšie povinnosti MŽP i celej vláde vyplývajú z platných právnych noriem a strategických dokumentov, ktoré prijali predchádzajúce parlamenty a vlády (napr. Envirostratégia 2030). So všetkými týmito úlohami sa musíme ako spoločnosť vysporiadať, aby Slovensko bolo silnou, odolnou, zdravou a bezpečnou krajinou pre všetkých. Krajinou, kde si ľudia vážia a ochraňujú zachovanú prírodu i historické dedičstvo a sú právom hrdí na jej krásu. Krajinou, kde chcú žiť a vytvárať hodnoty.

Všeobecné úlohy

- 1) Vo všetkých oblastiach ochrany životného prostredia je nutné uplatňovať princíp informovaného rozhodovania na základe odborných vedeckých poznatkov a spoľahlivých dát, pričom je potrebné zlepšiť ich zber, vyhodnocovanie a dostupnosť. Súčasťou rozhodovania má byť zapojenie všetkých relevantných strán do dialógu a účinnejšie vymáhanie platných zákonov.
- 2) Ochrana životného prostredia často presahuje jeden rezort a jednotlivé oblasti, preto je potrebné zaručiť zohľadnenie všetkých zložiek životného prostredia aj v činnosti iných ministerstiev. V intenciách Agendy 21, Agendy OSN 2030, environmentálnych programov EÚ a ďalších dokumentov musíme zabezpečiť, aby sa environmentálne aspekty dôsledne premietli do všetkých verejných politík a do činnosti všetkých ústredných orgánov štátnej správy. V záujme šetrenia zdrojov, efektívneho využívania pomoci z EÚ a konsolidácie verejných financií je potrebné prestať dotovať najväčších znečisťovateľov životného prostredia a celkovo odvetvia a aktivity, ktoré evidentne znečisťujú, alebo inak ohrozujú životné prostredie a zdravie ľudí.
- 3) Významnou úlohou je aj novelizácia nedávno prijatej stavebnej legislatívy a zákona o EIA tak, aby bola garantovaná plnohodnotná účasť verejnosti a samospráv na plánovaní a hodnotení/posudzovaní rozvojových zámerov a dokumentov.
- 4) Veľkým problémom je aj nedostatok ľudských kapacít. V reakcii na alarmujúcu intenzitu klimatickej krízy a krízy biodiverzity dochádza k nárastu súvisiacej agendy na štátnej aj regionálnej úrovni. Na zvládnutie úloh je podpora ľudských kapacít a vzdelávania v tejto sfére nevyhnutná.

Biodiverzita

V oblasti ochrany biodiverzity a krajiny stojíme pred veľkou úlohou dobudovania systému chránených území na rôznych úrovniach. Dokončenie zonácie národných parkov, dobudovanie sústavy Natura 2000 a iných chránených území si vyžaduje zapojenie expertov, vlastníkov a užívateľov pozemkov aj samospráv. Potrebne je zaviesť finančné a iné mechanizmy a zjednodušiť existujúce postupy, ktoré podporia praktickú starostlivosť o chránené územia či zabezpečia spravodlivú náhradu za obmedzenie hospodárenia, a tak vyriešia aj spory v dotknutých územiach.

Ochrana biodiverzity a ochrana klímy sú spojené nádoby s výrazným synergickým efektom. V každej oblasti, či už ide o chránené územia, manažment lesov alebo vôd, je potrebné zohľadňovať ich nezastupiteľnú úlohu pri ochrane obyvateľstva. Prírode blízke hospodárenie, princíp predbežnej opatrnosti a integrovaný manažment krajiny vie priniesť obyvateľstvu nielen ochranu pred nežiaducimi dôsledkami zmeny klímy, ale aj dlhodobé benefity v podobe nových pracovných príležitostí či ochrany majetku a zdravia. Projekty, ktoré majú výrazne negatívny dopad na kvalitu lesov, vôd a ochranu druhovo významných území, je nutné prehodnotiť a zastaviť.

Chránené územia

- 1) Zonácie národných parkov a akékoľvek zmeny v sústave chránených území realizovať tak, aby zabezpečovali primeranú a reprezentatívnu ochranu celej škály pôvodných aj sekundárnych biotopov a biodiverzity na ne viazanej a aby rešpektovali kategorizáciu IUCN. Zonácie a ďalšie zmeny v rozsahu chránených území realizovať len na základe práce nezaujatých pracovných skupín so zastúpením vlastníkov a užívateľov pozemkov, expertov, environmentalistov, štátnej a neštátnej ochrany prírody a samospráv.
- 2) Dobudovať sústavu Natura 2000 podľa požiadaviek Európskej komisie. Zabezpečiť vyhlásenie všetkých území v národnom zozname území európskeho významu za chránené územia v zmysle zákona o ochrane prírody a krajiny. Vypracovať, schváliť a realizovať programy starostlivosti o územia Natura 2000 a chránené územia národnej sústavy. Vytvoriť komplexný systém zberu informácií o využívaní chránených území a vykonávaných opatreniach starostlivosti, ktorý umožní adaptívny manažment chránených území s ohľadom na predmety ich ochrany.
- 3) V chránených územiach realizovať v zodpovedajúcom rozsahu praktickú ochranu predmetov ochrany (biotopov, biotopov druhov a druhov) a vytvoriť udržateľný a administratívne jednoduchý systém financovania starostlivosti o územia národnej sústavy, ako aj o územia sústavy Natura 2000 tak, aby sa postupne zastavilo zhoršovanie stavu cenných dedičstiev využitia zeme i iných významných sekundárnych biotopov a pokles biodiverzity.
- 4) Zapojiť vlastníkov pozemkov do starostlivosti o chránené územia a vytvoriť podporné mechanizmy, aby všade, kde je to možné, zabezpečovali aktívne manažmentové opatrenia vlastníci a/alebo správcovia pozemkov. Tam, kde vlastníci nemajú záujem alebo možnosti realizovať starostlivosť o chránené územia, ponúknuť im vysporiadanie vlastníctva výkupom alebo zámenou pozemkov do vlastníctva štátu, prípadne zabezpečiť realizáciu starostlivosti inou formou dohody.
- 5) V poľnohospodárskej krajine vytvoriť dostatočné podporné mechanizmy v rámci spoločnej poľnohospodárskej politiky i pozemkových úprav, ktoré budú motivovať poľnohospodárov hospodáriť šetrne s ohľadom na potrebu ochrany biodiverzity, pôdy a klímy, zachovávať a zveľaďovať diverzitu krajiny a mať o takéto citlivé hospodárenie záujem.
- 6) Vytvoriť ekonomicko-daňový mechanizmus nahradzujúci výpadok daní z nehnuteľnosti pri zmene kategórie lesa v chránených územiach.
- 7) Vytvoriť systémový nástroj na podporu rekonštrukcie a budovania infraštruktúry životného prostredia v obciach ležiacich na území národných parkov a ich ochranných pásiem a v ďalších chránených územiach. V oblastiach s chránenými územiami presadzovať a podporovať rozvoj založený na

ekonomickom potenciáli regiónov pre rekreáciu a cestovný ruch, za súčasného rešpektovania prírodných hodnôt a poslania chránených území.

- 8) Presunúť štátnu správu v ochrane prírody a krajiny na odborné organizácie ochrany prírody a krajiny a vytvoriť podmienky na zefektívnenie zabezpečovania úloh odbornými organizáciami ochrany prírody a krajiny a zabezpečovania ich dôslednej kontroly.
- 9) Vytvoriť podporný mechanizmus na financovanie preventívnych opatrení zabraňujúcich alebo zmiernujúcich škody na majetku spôsobené chránenými živočíchmi. Rozšíriť pôsobnosť zásahového tímu pre medveďa aj na ďalšie druhy chránených živočíchov, ktoré spôsobujú škody na majetku. V prípade medveďa hnedého dôsledne realizovať preventívne opatrenia, ktoré efektívne zmiernujú riziká habituácie/synantropizácie druhu - zabezpečenie miest na zber komunálneho odpadu, zníženie počtu krmovísk a vŕadísk pre zver a ich prísna kontrola, aktívna podpora pestovania poľnohospodárskych plodín, ktoré sú pre medveďa menej atraktívne, prípadne ich ochrana a pod.
- 10) Prijat' opatrenia na zachovanie, podporu a obnovu ekologickej konektivity, predovšetkým medzi chránenými územiami, na obnovu prírodných biotopov a krajiny a prevenciu/spomalenie šírenia invázií a rozptínajúcich organizmov.

Lesy

- 1) Pokračovať v prechode z konvenčného na prírode blízke hospodárenie v lesoch, zvyšovať rozlohu lesov bez zásahov, predovšetkým na strmých svahoch a vo vysokých nadmorských výškach. Všade, kde je to možné, uprednostňovať integrované udržateľné lesné hospodárstvo ako súčasť integrovaného manažmentu krajiny.
- 2) V lesoch, ktoré majú primárne produkčnú funkciu (hospodárske lesy), musí hospodárenie viesť k zvýšeniu ich odolnosti voči zmene klímy, za súčasného zachovania ostatných ekosystémových služieb vrátane podpory biodiverzity.
- 3) V chránených územiach, v ktorých sa lesy využívajú, používať najšetrnejšie spôsoby hospodárenia podriadené zabezpečeniu predmetov ochrany a účelu chráneného územia.
- 4) Podporovať certifikáciu hospodárenia v lesoch podľa princípov zodpovedného využívania, ktoré vyvážené rešpektuje ekonomické, environmentálne a sociálne princípy a umožňuje dotknutým stranám a záujmovým skupinám viesť dialóg s lesným hospodárom.
- 5) Podporovať kaskádové využívanie dreva a zavádzanie princípov obehového hospodárstva do spracovateľského reťazca dreva, aby sa zmiernil tlak na lesy ako zdroj dreva.
- 6) Vytvoriť a zaviesť celoštátny systém sledovania pôvodu a tokov dreva umožňujúci efektívnu kontrolu (vrátane verejnej kontroly) v súlade s požiadavkami európskeho Nariadenia o kontrole odlesňovania.

Voda

- 1) Pokračovať v prevencii narušovania a v obnove pozdĺžnej a laterálnej konektivity vodných tokov a riečnych nív, odstraňovaní starej, nefunkčnej infraštruktúry s bariérovým efektom, v prevencii narušovania a v obnove záplavových území a iných mokradí v súlade so Stratégiou EÚ v oblasti biodiverzity 2030.
- 2) Udržiavať existujúce a zavádzať nové prírode blízke riešenia na zníženie rizík povodní a sucha, vyhodnotiť efektívnosť technických versus prírode blízky riešení.
- 3) Prehodnotiť plánované veľké infraštruktúrne projekty s negatívnym dopadom na stav vôd a zastaviť prípravu tých, kde existujú environmentálne, sociálne a ekonomicky lepšie alternatívy zabezpečenia účelu stavby.
- 4) Pri hospodárení s vodnými zdrojmi uplatňovať krajinný/integrovaný prístup, napr. hospodárenie v lesoch a na poliach nesmie zhoršovať odtokové pomery a eróziu - ktoré bude následne potrebné sanovať drahými vodozadržnými a protipovodňovými opatreniami. Ochrana vodných zdrojov, ochrana a obnova retenčnej kapacity krajiny musí byť integrálnou súčasťou rozhodovania o povolení činností v

extravilánoch aj v intravilánoch a tiež sa musí realizovať osobitnými opatreniami na prevenciu vzniku a riešenia dôsledkov sucha a ďalších neželaných vplyvov zmeny klímy.

Zmena klímy

Prebiehajúca zmena klímy je urgentným problémom, ktorý široko presahuje oblasť jedného ministerstva a zasahuje do všetkých oblastí života obyvateľstva a krajiny. V súlade s medzinárodnými záväzkami Slovenska musíme pristupovať k celospoločenským problémom z pohľadu ochrany ľudí pred dôsledkami zmeny klímy, ale aj z pohľadu vytvárania nových príležitostí pre ľudí. Dôraz treba klásť na spravodlivú, sociálne citlivú transformáciu spoločnosti. Pri príprave legislatívy a plánovaní konkrétnych krokov zameraných na dosiahnutie uhlíkovej neutrality je nutná synergia a spolupráca. Slovensku chýba dostatočná medzisektorová koordinácia a riešenia orientované na dlhodobé výsledky. Na zvládnutie nízkouhlíkovej transformácie je nutné zastaviť podporu fosílnych zdrojov a fosílnej infraštruktúry. Naopak, posilniť musíme vznik kapacít na štátnej, ale aj regionálnej a samosprávnej úrovni. Európska únia poskytuje Slovensku do roku 2030 viac ako 15 miliárd eur na opatrenia súvisiace so znižovaním emisií a adaptáciou na zmenu klímy. Tieto prostriedky sa musia použiť čo najúčelnejšie - tak, aby sme využili veľký a rôznorodý potenciál benefitov plynúcich zo zelenej transformácie.

- 1) Zaručiť útlm využívania fosílnych palív v súlade s parížskymi klimatickými cieľmi - uhlia do roku 2030, plynu do roku 2035 a ropy do roku 2040. Namiesto fosílnych zdrojov a ich infraštruktúry musia byť investície smerované do efektívnych riešení v súlade s týmito záväzkami.
- 2) Pre obyvateľov, komunity a sociálne skupiny zasiahnuté energetickou chudobou zaviesť adresnú pomoc, ktorá im zníži účty za energie, a to poskytnutím prostriedkov na obnovu budov a využitie obnoviteľných zdrojov energie. Energetickou chudobou trpí približne 150 000 domácností, čo je 8,2 % všetkých domácností na Slovensku.
- 3) Poskytovať metodickú, finančnú a odbornú podporu samosprávam v oblasti klimatických (mitigačných a adaptačných) opatrení. Cieľom je zlepšiť strategické plánovanie, zvýšiť cielené využívanie finančných zdrojov a kvalitu realizácie opatrení na miestnej úrovni.
- 4) Pripraviť vzdelávanie a rekvalifikačné programy, ktoré budujú nové kompetencie, kľúčové pre udržateľnosť a prebiehajúcu transformáciu hospodárstva.
- 5) Zavádzať efektívne adaptačné opatrenia, aby sa ľudia vedeli prispôsobiť meniacim sa prírodným podmienkam. V obciach a mestách ide o prvky zelenej infraštruktúry, ktoré zvyšujú kvalitu života, pomáhajú predchádzať živelným pohromám a miernia dopady extrémnych prejavov počasia.
- 6) Zabezpečiť akceleráciu využitia obnoviteľných zdrojov energie (OZE) ohľaduplných voči prírode a prospešných pre miestne komunity. Legislatívna a finančná podpora decentralizovaných energetických riešení (napr. energetických komunit), prehľadnejšie povoľovanie a odstránenie bariér rozvoja OZE vedú k lacnejšej a bezpečnejšej výrobe energie z domácich zdrojov.
- 7) Konštruktívna a koordinovaná spolupráca medzi všetkými rezortmi, na všetkých úrovniach štátu tak, aby sa transformácia spoločnosti podarila a dopady na životnú úroveň ľudí boli čo najmenšie. Popri spolupráci je nutný dôraz na zlepšenie práce s dátami a budovanie analyticko-odborných kapacít na riešenie rozsiahlej agendy súvisiacej so zmenou klímy.
- 8) Zapojenie verejnosti: Klimatické politiky, ktoré odrážajú skutočné potreby a vznikajú za účasti zástupcov verejnosti, lepšie fungujú a verejnosť ich aj lepšie prijíma. Odborná verejnosť vrátane zástupcov občianskych organizácií, biznisu a samospráv prináša kvalitné riešenia a spája štát so širokou verejnosťou.
- 9) Klimatický zákon, legislatívny a strategický rámec: Aby sme naplno využili potenciál transformácie na nízkouhlíkové hospodárstvo a aby transformácia bola sociálne spravodlivá pre všetkých, musí Slovensko zvládnuť plánovanie. Medzi najdôležitejšie zákony a stratégie patria:

- Klimatický zákon
- Integrovaný Národný energetický a klimatický plán
- Implementácia Európskej zelenej dohody a balíka Fit for 55

Environmentálne zát'aže

Staré environmentálne zát'aže sú problémom, ktorý ťaží regióny naprieč celým Slovenskom. Ani po 30 rokoch fungovania samostatnej republiky sme neboli schopní sa vysporiadať s časovanými bombami, ktoré ohrozujú zdravie slovenského obyvateľstva. Je nutné vypracovať plán na bezodkladné riešenie predovšetkým vysokorizikových lokalít s potenciálnymi dopadmi na celé regióny, a to vrátane možností financovania ich sanácie (napr. toxické skládky a sedimenty v CHVO Žitný ostrov, PCB látky na východnom Slovensku, gudróny na Horehroní a i.).

Odpady

Naše záväzky v odpadovom hospodárstve vyžadujú intenzívnejšie snahy o predchádzanie vzniku odpadov a zlepšenie manažmentu nakladania s odpadmi. Cieľom Slovenska musí byť výrazné zníženie miery skládkovania. Vo viacerých problémových oblastiach treba zaviesť zmeny v systéme rozšírenej zodpovednosti príjemcov, aby sme zabezpečili dostatočné financovanie triedenia odpadu a recyklácie. Medzi potrebné opatrenia v recyklácii patrí zavedenie triedeného zberu textilu či povinnosť úpravy zmesových odpadov pred ich uložením na skládku.

- 1) Zaviesť ekonomické opatrenia, ktoré znevýhodnia skládkovanie a energetické využívanie odpadov pred ich recykláciou, opätovným využívaním a predchádzaním ich vzniku - napr. zvýšenie skládkovacieho poplatku, zavedenie poplatku za energetické zhodnocovanie odpadov a pod.
- 2) Zaviesť zmeny v systéme rozšírenej zodpovednosti výrobcov tak, aby bolo zabezpečené dostatočné financovanie triedeného zberu v obciach a recyklácie vyhradených výrobkov, ktoré pokryje oprávnené náklady v plnej výške.
- 3) Zaviesť povinný triedený zber textilu s financovaním v rámci rozšírenej zodpovednosti výrobcov.
- 4) Zaviesť princípy ekomodulácie a ekodizajnu do systému rozšírenej zodpovednosti výrobcov.
- 5) Rozšíriť rozsah jednorazových plastových výrobkov, ktoré je zakázané používať - napr. obaly na verejných akciách, dekorácie na hroby a i.
- 6) Preniesť zodpovednosť za odvod z nerecyklovaných plastových obalov zo štátu na výrobcov.
- 7) Zaviesť do praxe povinnosť úpravy zmesových komunálnych odpadov pred ich uložením na skládku odpadov.
- 8) Zaviesť moratórium na budovanie nových a rozširovanie existujúcich zariadení na energetické zhodnocovanie odpadov na obdobie, ktoré je nevyhnutné na overenie účinnosti nových opatrení, zavedených s cieľom znížiť množstvo nevytriedených odpadov.
- 9) Personálne a technicky zabezpečiť zvýšenie kontroly dodržiavania a vymáhania platnej legislatívy v odpadovom hospodárstve.
- 10) Zaviesť účinnú podporu aktivít na predchádzanie vzniku odpadov - napr. opakovane použiteľné obaly, príprava na opätovné používanie, opravy a i.
- 11) Zaviesť minimálne štandardy a postupy pre kompostovanie biologicky rozložiteľných odpadov formou spoločnej vyhlášky MŽP SR a MPRV SR.
- 12) Zaviesť minimálne štandardy a postupy pre úpravu odpadov pred ich skládkovaním formou vyhlášky MŽP SR.

Environmentálna výchova, vzdelávanie a osвета

V environmentálnej výchove je potrebné zanalyzovať súčasný stav celého systému vrátane jeho financovania. Slovensko čaká príprava novej koncepcie environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetu (EVVO), ktorá má platiť od roku 2025. Je potrebné nastaviť prioritné témy vzdelávania a osvetu a pravidelne monitorovať celkové fungovanie systému EVVO. Problémom tejto oblasti sú aj kapacity. Na efektívne vzdelávanie v environmentálnej oblasti treba personálne posilniť ministerstvo životného prostredia, zlepšiť pedagogický výskum i vzdelávanie učiteľov a učiteliek a zaviesť túto profesiu aj do Národnej sústavy kvalifikácií.

- 1) Analýza súčasného stavu poskytovania a financovania systému environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetu (EVVO) v SR a jej porovnanie s európskym štandardom.
- 2) Nastaviť pravidelný a kvalitný monitoring poskytovania EVVO.
- 3) Definovať prioritné témy v EVVO vo verejnom záujme a v súlade s prioritami environmentálnej politiky.
- 4) Vyhodnotiť Rezortnú koncepciu EVVO do roku 2025 a iniciovať prípravy novej štátnej koncepcie EVVO.
- 5) Podporiť budovanie a rozvoj siete stredísk environmentálnej výchovy verejných aj súkromných poskytovateľov EVVO v celej krajine.
- 6) Zabezpečiť, aby každá škola naprieč SR mala kompetencie od roku 2026 zaviesť nový Štátny vzdelávací program vrátane jeho environmentálneho piliera.
- 7) Formálne definovať kompetencie a zodpovednosti environmentálnych koordinátorov/koordinátoriek na školách a nastaviť systém ich celoživotného vzdelávania.
- 8) Posilniť pedagogický výskum i pregraduálnu prípravu budúcich učiteľov a učiteliek v environmentálnych témach vrátane tradičného ekologického poznania.
- 9) Zaradiť profesiu *pracovník/pracovníčka environmentálnej výchovy* do Národnej sústavy kvalifikácií.
- 10) Vydávanie rezortného časopisu (ako náhrada Enviromagazínu) za účelom informovania verejnosti o dianí v rezorte životného prostredia s výrazným zastúpením tém EVVO.
- 11) Spolupráca s poskytovateľmi EVVO pri popularizácii zelených komponentov Plánu obnovy a odolnosti.
- 12) Personálne posilniť rezort životného prostredia pre efektívne vykonávanie environmentálnych politík v oblasti EVVO.